

УДК 94 (430+520) «1931-1941»

*Наталя Убійко (Миколаїв)***ЯПОНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ У 1931-1941 рр.**

Період між двома світовими війнами відіграв значну роль у розробці політичних стратегій провідних країн світу. Внутрішня та зовнішня політика Японії, а також військова політика як важлива складова останньої, фактично визначили майбутні події у регіоні.

Дослідження та використання досвіду минулого, як позитивного, так і негативного, має велике значення для сьогодення. З розпадом біполярного світопорядку сучасний світ розвивається стрімко та суперечливо, що зумовлює наростання конфліктного фактору в окремих регіонах. Вивчення причинно-наслідкових зв'язків та тенденцій у зовнішній політиці країн в історичному контексті може дозволити уникнути майбутніх помилок та прорахунків, вчасно відреагувати на загрозові тенденції, віднайти шляхи та методи нейтралізації джерел нових загроз, нові форми та способи забезпечення безпеки держав.

У період з 1931 по 1941 роки відбулися події всесвітнього історичного значення – перетворення Японії на милітаристську державу, активізація агресивної зовнішньої політики у Південно-Східній Азії, експансіоністські настрої, укладання союзу з Німеччиною та Італією – все це поставило питання про переоблаштування світу, змінило співвідношення сил між провідними імперіалістичними країнами у 1930-40 роках ХХ століття та призвело до початку Другої світової війни. Автор має на меті реконструювати основні події того періоду на прикладі головних учасників Другої світової війни.

Значний внесок у розробку проблематики зовнішньої політики Японії був зроблений у працях С.А. Александрова та Х.Т. Ейдус [1], які розглядали Японію, як країну яка змінює свій політичний курс на милітаристський, передумови та причини агресивного курсу. Військову економіку Японії розглядав Т.А. Біссон [2], досліджуючи прогрес країни у військовій

галузі, урядові плани, співробітництво з іншими державами, особливо з Німеччиною. Більш узагальнено розглядається Японія у роботах Ю.Д. Кузнецова та К.В. Харнського [3], але одночасно автори досліджують нові тенденції та виклики зовнішньої політики, використовуючи історичний досвід. Серед відомих японістів треба виділити також роботу Л.Н. Кутакова [4], де розглядаються окремі аспекти зовнішньої політики та дипломатії Японії, стан та еволюція двосторонніх відносин з провідними країнами світу – Радянським Союзом, Сполученими Штатами, західноєвропейськими країнами. Натомість, узагальнюючої роботи з обраної теми до сьогодні не створено, що й спонукало автора звернутися до даного питання.

Прихід до влади Гітлера, який став канцлером Німеччини у січні 1933 р., сприяв посиленню агресивного курсу Японії. Вже у 1933 р. Гітлер у розмові з міністром закордонних справ Ріббентропом порушив питання про важливість встановлення в тій чи іншій формі тісного контакту з Японією на що той відповів, що має деякі зв'язки з японцями і міг би встановити такі контакти [5]. Німецькі політики розраховували на те, що Японія займала антикомінтернівські позиції, як і Німеччина. У жовтні 1933 р. Герберт фон Дірксен був призначений послом у Токіо. Перед від'їздом він був прийнятий Гінденбургом та Гітлером, а також мав зустріч з військовим міністром генералом фон Бломбергом, який дав зрозуміти йому, що бажання Гітлера встановити більш тісні відносини з Японією, повинне служити компенсацією швидкому зростанню відчуженості у стосунках з Росією [6].

З іншого боку Японія також була зацікавлена у встановленні тісних контактів з милітаристською Німеччиною.

Поштовхом до сближення стало рішуче відкидання японським урядом звіту та пропозицій комісії Літтона*. «Японія буде продовжувати вести свою тверду політику щодо Маньчжурії, незалежно від висновків Літтона» – так зазначало керівництвом особі генерала Муто, посол та головнокомандуючий в Маньчжурії. Таку ж політику зайняв і представник Японії в Женеві. У результаті Японія вирішила піти з Ліги Націй, що й відбулося 27 березня 1933 року.

У цьому ж році, у жовтні, її приклад наслідувала Німеччина. В Японії саме в цей час став проявлятися інтерес до розвитку відносин з Німеччиною. Новий японський посол у Берліні Нагаї у вересні 1933 р. зазначав, що Японія високо оцінює досягнення Німеччини, її відвагу. У жовтні 1933 р. принц Токугава, голова японської палати перів, побував у Берліні, де мав зустріч з Гітлером.

Підготовча робота до створення союзу агресивних держав почалася після виступу Гітлера у 1933 р. на з'їзді нацистської партії, де він висловлювався у дружніх тонах про Японію [7].

Вихід з Ліги Націй був фактично розривом Японії з усіма договорами, які склали Версальсько-вашингтонську систему. Дії Японії на Далекому Сході розвивались у тому ж плані, якому слідували Німеччина та Італія. Це заклало основи агресивної коаліції військово-фашистської диктатури.

Важливу роботу у налагоджуванні дружніх відносин проводив німецький військовий аташе в Токіо полковник Отт. За завданням уряду він представив у 1934 р. доповідь про стан збройних сил Японії, в якій висунув пропозицію щодо можливості японсько-німецького військового союзу. Через те, що в реалізації цієї пропозиції була зацікавлена

і Японія, її уряд призначив у травні 1934 р. військовим аташе у Берліні підполковника Осіму, якому і було доручено приступити до переговорів. Одним з результатів цих переговорів було прибуття до Берліну у травні того ж року офіційної місії Японії на чолі з адміралом Мацусіта, який продовжив переговори стосовно військового союзу. При цьому обговорювалися економічні та зовнішньоторговельні проблеми з метою досягнення тісних зв'язків у різних галузях.

Переговори Японії і Німеччини про укладення військово-політичного союзу були продовжені у 1935 р. [8]. Навесні Ріббентроп заявив Осіма про готовність німецького уряду укласти союз з Японією. Для обговорення деталей майбутньої угоди протягом 1935 р. до Німеччини приїжджали різні місії, для переговорів з військових та економічних питань. Обидві сторони ці переговори тримали в таємниці, тому ні японське МЗС, ні МЗС Німеччини про ці переговори не знали.

Німеччина продовжувала підкреслювати свою велику зацікавленість у якнайшвидшому завершенні переговорів з Японією і висловлювала готовність піти на поступки. Німецький посол у Китаї Траутман, який був інформований про хід переговорів, зазначав, що Німеччина була навіть згодна відмовитися від претензій на її колишні тихоокеанські володіння (Маршаллові, Маріанські і Каролінські острови) отримані Японією як підмандатні території на Версальській мирній конференції. Зрештою, зближення Японії і Німеччини закінчилося тим, що 25 листопада 1936 р. між цими державами було підписано Антикомінтернівський пакт [9].

Ініціатором і прямим виконавцем у підготовці і підписанні пакту був Ріббентроп. Пакт було підготовлено до літа 1936 р., однак на прохання японської сторони його підписання було відкладено, щоб не перешкодити укладанню угод з СРСР стосовно риболовецького промислу. Остаточний текст військово-політичного договору було підготовлено Ріббентропом разом з Осіма і Мусьякодзі до 23 жовтня

* Комісія Літтона – «комісія п'яти держав» (Англія, Франція, Німеччина, Італія, США), створена Радою Ліги Націй 10 грудня 1931 року на чолі з англійським лордом Літтоном у зв'язку із вторгненням японських військ у Північно-Східний Китай (Маньчжурію) («Маньчжурський інцидент»). Ухилившись від застосування по відношенню до Японії санкцій, Ліга Націй доручила комісії Літтона «розслідування» обставин вторгнення.

1936 р. Обидві сторони приклали чимало зусиль для того, щоб статті договору утаємничили його справжній характер і спрямованість, у тексті договору говорилося, що сторони, які домовляються, погоджуються інформувати одна одну про активність Комуністичного Інтернаціоналу, консультуватися стосовно необхідних засобів захисту і застосовувати ці засоби в тісному співробітництві. В інтересах розширення союзу між Німеччиною і Японією обидві сторони запрошували приєднатися до угоди інші держави, які, на їх думку, є об'єктами «руйнівної діяльності» Комуністичного Інтернаціоналу. Термін дії Антиконтинентального пакту був визначений п'ятьма роками. Мета угоди – нібито захист «національної цілісності Японії і збереження миру і безпеки в Східній Азії». У висновку містилася декларація про те, що Японія не має намірів створювати будь-якій міжнародний блок держав і, що «дана угода не спрямована проти Радянського Союзу чи спеціально проти будь-якої іншої країни». Розділ про обмежений німецько-японський союз проти СРСР, який містився в угоді, був таємним: сторони зобов'язувалися без взаємної згоди не укладати з СРСР ніяких політичних договорів, які б суперечили духу даного договору. Антиконтинентальним пактом Німеччина і Японія маскували також плани війни зі своїми конкурентами на світових ринках – Великобританією, США та Францією.

Кожний з учасників цього договору мав на меті використовувати свого партнера у власних інтересах. Німці домагалися зобов'язань Японії щодо участі її в європейській справі, японці ж хотіли використовувати своїх союзників на Далекому Сході.

Головне значення Антиконтинентального пакту, який утворив вісь «Берлін – Токіо», полягало у тому, що це був документ, спрямований проти СРСР. Це повністю відповідало зовнішньополітичному курсу правлячих кіл Японії з його антирадянською політикою і пронимецькою орієнтацією.

Обидва учасники угоди мали на меті створити спільний і ворожий відносно СРСР блок та координувати антирадянські дії на міжнародній арені. Про це свідчать висловлювання політичних діячів Японії, рішення різних нарад які відбувалися в Японії напередодні підписання пакту й, особливо, додаткова таємна угода до Антиконтинентального пакту. Для Німеччини і Японії характерним було те, що під час попередніх переговорів у Берліні і Токіо обидві сторони обговорювали питання щодо претензій на радянські території: Японія претендувала на Східний Сибір до Байкалу, Німеччина – на Україну.

Підписання Антиконтинентального пакту викликало повне схвалення з боку німецької преси, в Японії ж було зустрінуте різко негативно. Політики, члени парламенту і бізнесмени побачили в ньому загрозу посилення контролю військових над японським політичним життям. Критика уряду, що дозволив армії нав'язувати свій дипломатичний курс, привела до відставки кабінету міністрів. Проте укладення пакту і зростання антирадянської пропаганди полегшили Японії здійснення агресивної політики у Китаї, особливо після інциденту біля мосту Марко Поло у червні 1937 р. Однак початок широкомасштабної японської агресії у Китаї в 1937 р. викликав істотне охолодження в японо-німецьких відносинах. Одним з найбільш суперечливих питань, що свідчили про розходження інтересів обох союзників, було питання про подальшу долю колишніх німецьких тихоокеанських володінь, які перейшли за мандатом у розпорядження Японії. Німеччина порушила питання про їхнє повернення, але Японія поставилася до цих вимог різко негативно.

Як раніше вже було зазначено, для Японії Китай становив великий інтерес як у стратегічному, так і в економічному плані. Для німецьких промисловців Китай також являвся ринком величезних потенційних можливостей.

6 листопада 1937 р., фашистська Італія приєдналася до Антиконтинентального

пакту. Це означало, що блок агресорів одержав своє остаточне оформлення.

Дипломатія Токіо у зв'язку зі скликанням Брюссельської конференції продумала план своїх дій. Японський посол у Берліні Мусякодзі був відряджений до Парижа та Рима для відповідних розмов і належної «обробки» тих, хто міг вплинути на хід конференції. Посол у Москві Сигеніцу виїхав до Берліна. До Лондона прибув посол у Туреччині Такетомі і посланник у Швейцарії Амо. У Парижі побував радник японського посольства в Лондоні Томмі. Японія і Німеччина виробили узгоджену точку зору, за якою прослідковувалося їхнє небажання надсилати своїх представників до Брюсселя. 27 жовтня 1937 р. вийшла офіційна заява японського уряду про відмову Японії брати участь у Брюссельській конференції. Японський уряд звинуватив у агресії Китай і стверджував, що в таких умовах Японія не може більше дотримуватися договору дев'яти держав.

Після другої відмови японського уряду брати участь у конференції (7 листопада, з ініціативи США та Великобританії, представнику Японії було надіслано нове запрошення прибути до Брюсселя), гомінданівський уряд, який змушений був зважати на громадську думку, яка наполягала на приборканні агресора, виступив з вимогою застосування економічних санкцій проти Японії і про надання допомоги Китаю. Застосування економічних санкцій до Японії могло послужити одним із засобів приборкання агресора, враховуючи те, що на Великобританію, США, Китай (без Маньчжурії), Голландію, Індонезію, Францію, Індокитай припадала лівова частка японського імпорту сировини. Японія майже цілком залежала від ввезення з Великобританії, США і Голландії таких важливих видів стратегічної сировини, як залізна руда, свинець, олово, марганець. Однак пропозицію про санкції не підтримали Франція, Великобританія і США. Вони не були схильні вести політику активної відсічі японському імперіалізму,

сподіваючись зіштовхнути Японію з СРСР. 24 листопада 1937 р. конференція перервала свою роботу, ухваливши резолюцію, яка засудила в декларативній формі японську агресію у Китаї. Японії пропонувалося припинити воєнні дії.

Але потурання призводило лише до того, що Японія завойовувала майже кожен день нові території і міста. Вже й серед гомінданівців з'являлись прояпонські настрої. Це все призводило до того, що Японія відчула свою силу і рішуче намагалася втілити в життя всі свої «найсмівлівіші» мрії та плани. Японські війська, 22 жовтня вступили в Гуаньчжоу. На тлі цих перемог у японських політиків склалося враження, що розв'язання військових дій на радянському кордоні повинно підняти авторитет японського мілітаризму, який похитнувся. Вони розраховували збройним нападом на радянський кордон зірвати допомогу СРСР Китаю, змусити Китай до беззастережної капітуляції і цим прискорити початок війни проти СРСР на Заході, з боку фашистської Німеччини. Ці плани відповідали і планам головного партнера Японії у «вісі» – гітлерівської Німеччини. Події біля оз. Хасан були конкретним проявом цих намагань, яким проте не судилося збутися – японські мілітаристи, зазнавши поразки змушені були прийняти радянські умови, було оголошене перемир'я і створена демаркаційна комісія.

Після цього японський уряд аж ніяк не відмовився від своїх планів. Він продовжував готуватися до подальшої агресії проти СРСР. При цьому він розраховував на міцність Антикомінтернівського пакту, до якого 27 березня і 4 лютого 1939 р. приєдналася франкістська Іспанія та Угорщина. Японські політики будували свої розрахунки на створення двох фронтів проти СРСР: гітлерівської Німеччини – на Заході і мілітаристської Японії – на Сході. Незважаючи на те, що провокація біля оз. Хасан не вдалася, японські мілітаристи влітку 1939 р. зробили спробу вторгнення на радянський Далекий Схід. Цього разу через територію Монгольської Народної Республіки. Однак Японія не змогла і тут

реалізувати свої наміри. Провокація на р. Халхін-Гол планувалася з розрахунку на те, що сильна напруга обстановки в Європі змусить СРСР поступитися агресору на Далекому Сході і японцям вдасться захопити нові позиції для підготовки нападу на СРСР. Але відсіч, яку дали радянська і монгольська армії звела нанівець плани японських військових. Не виправдалися і розрахунки на негайний вступ гітлерівської Німеччини у війну проти СРСР. Саме в розпал подій на р. Халхін-Гол було укладено радянсько-німецький договір про ненапад [10].

Чималу роль у розв'язанні цих японських авантур зіграла німецька агентура в Японії. Німецький посол у Токіо генерал-лейтенант Отт, спираючись на своїх аташе – полковників Мацкі і фон Грану, розгорнув напередодні європейської війни активну діяльність серед японських офіцерів, «ультра націоналістів», чиновників, кореспондентів. З Німеччини до Японії було направлено більше тисячі німецьких авіаційних фахівців і першокласних льотчиків, які допомагали реорганізувати і переозброювати японські військово-повітряні сили.

Проте, німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни аж ніяк не свідчили про наявність міцної єдності всередині агресивного блоку. До лютого 1938 р. гітлерівська Німеччина не визнавала Маньчжоу-Го. Гітлерівська Німеччина тиснула на свого партнера по антикомінтернівському пакту, вимагаючи для Німеччини ряд переваг у Китаї. Наявність протиріч між гітлерівською Німеччиною і мілітаристською Японією відбивали і переговори щодо перетворення Антикомінтернівського пакту у прямий військовий союз Німеччини, Японії та Італії. Японський генеральний штаб і прем'єр Кононе не дуже хотіли йти на це. Вони побоювалися бути втягненими в європейські справи і згодні були на це тільки у тому випадку, якщо союз буде спрямований проти СРСР. В квітні 1939 р. Токіо повідомив Берлін про свою згоду укласти пакт, спрямований проти СРСР,

при цьому не зв'язуючи себе зобов'язанням брати участь у військовому союзі, спрямованому одночасно і проти Великобританії, Франції та США. Такі «обмеження», висунуті японським урядом, викликали невдоволення у Берліні і Римі. Гітлер та Муссоліні не погодилися на обмежені дії військового союзу і відхилили пропозицію Токіо, як таку, що не відповідає їхнім планам переділу світу.

Розгром японської армії біля р. Халхін-Гол і підписання 23 серпня 1939 р. Радянсько-німецького пакту про ненапад викликали кризу в японсько-німецьких відносинах, японсько-німецькі переговори про потрібний військовий союз були припинені. Проте вже після початку Другої світової війни, влітку 1940 р., переговори між Німеччиною та Італією, з одного боку, Японією з іншого, відновилися, в цьому ж році була укладена Берлінська угода, до якої пізніше приєдналися ще декілька країн [11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров С.А. Страны азиатско-тихоокеанского региона: экономика, политика, международные отношения// Сборник научных трудов. АН СССР Ин-т мировой экономики и международных отношений. – М.: 1988. – 154 с., Эйбус Х.Т. Очерки новой и новейшей истории Японии. – М.: Госполитиздат, 1955. – 244 с., Эйбус Х.Т. Япония от первой до второй мировой войны. – Л.: Госполитиздат, 1946. – 188 с.
2. Биссон Т.А. Военная экономика Японии. Перев. с англ. Г.В. Конюшкова. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1949. – 177 с.
3. Кузнецов Ю.Д., Навлицкая Г.Б. История Японии. – М.: Высшая школа, 1988. – С.365; Харнский К. Япония в прошлом и настоящем. – Владивосток: Акц. общ-во «Книжное дело», 1966. – 399 с.
4. Кутаков Л.Н. Внешняя политика и дипломатия Японии. – М.: «Международные отношения», 1965. – 482 с.
5. Александров С.А. Вказ. пр. – С.104.
6. Биссон Т.А. Военная экономика Японии. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1949. – С.76.
7. Кузнецов Ю.Д., Навлицкая Г.Б. Вказ. пр. – С.285.
8. Харнский К. Вказ. пр. – С.129.
9. Кутаков Л.Н. Вказ. пр. – С.304.
10. Эйбус Х.Т. Очерки новой и новейшей истории Японии. – С.122.
11. Эйбус Х.Т. Япония от первой до второй мировой войны. – С.99.

Наталя Убийко Японсько-німецькі відносини у 1931-1941 рр.

У даній статті, автор вважає за доречне розглянути досить актуальну тему – взаємовідносини Японії та Німеччини напередодні та на початку другої Світової війни. Розкрити причини їх союзу та розвиток. Також головною ціллю є розкрити значення цього тандему для майбутніх міжнародних подій.

Ключові слова: японсько-німецький союз, антикомінтернівський пакт, берлінська угода, Гітлер, Ріббентрон, Осіма, Отт.

Наталья Убийко Японско-германские отношения в 1931-1941 гг.

В данной статье, автор считает необходимым рассмотреть довольно актуальной темы – взаимоотношений между Японией и Германией накануне и в начале второй Мировой войны. Раскрыть причины их союза и развитие. Также главной целью является анализ значения этого тандема для будущих международных событий.

Ключевые слова: японо-германский союз, антикоминтерновский пакт, берлинское соглашение, Гитлер, Риббентрон, Осима, Отт.

Natalja Ubiyko Japan-German relations in 1931-1941

In this article, the author considers necessary consideration enough vital topic – mutual relations between Japan and Germany the day before and in the Second World War beginning. To open the reasons of their union and development. Also an overall objective is the analysis of value of this tandem for the future international events.

Keywords: Japanese-German union, antikominternovskiy pact, Berlin agreement, Hitler, Ribbentrop, Osima, Ott.

Рецензенти:

Тригуб П.М. – д.і.н., професор

Шкляж Й.М. – д.і.н., професор

Надійшла до редакції 12.12.2008